

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДПИСАННЯ МІНСЬКИХ УГОД

Збройний напад Російської Федерації стався 27 лютого 2014 року, коли підрозділи спецназу Головного розвідувального управління Генштабу РФ та 45-го повітряно-десантного полку Збройних сил РФ захопили приміщення Верховної Ради та Кабінету Міністрів Автономної Республіки Крим. Військові частини кримського угруповання Збройних сил України стали об'єктом провокаційних нападів з боку дислокованих на півострові російських військових баз. Україна в цій ситуації не використала ні дипломатичні засоби, ні чинила силовий опір діям Росії. Якби українські військові заблокували аеропорти й морські порти, паралізували комунікації російської військової бази, взяли під контроль транспортні вузли й закрили російські ЗМІ на території Криму, мали б міжнародну підтримку, тоді була б можливість перешкодити Росії захопити півострів, починати повномасштабні бойові дії проти України.

На думку українського експерта з міжнародного права В.Василенка, який вважає, що факт першості застосування збройних сил однієї держави проти іншої є найсуттєвішою первинною ознакою агресії. У своїх висновках, він посилається на ст. 2 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визнання агресії» від 14 грудня 1974 року, яка встановлює, що «... Застосування збройної сили державою першою на порушення Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії...» [1, с. 31]. Ст. 3 названої резолюції зазначає, що для кваліфікації як акту агресії збройного нападу, який одна держава першою вчинила проти іншої, юридично не має значення, була чи ні формально оголошена війна [1, с. 31].

Події в Криму уможливили наступ Росії на Донбасі. Контрольовані, керовані й фінансовані російськими спецслужбами озброєні групи 7 квітня 2014 року проголосили створення квазідержав «Донецької народної республіки», а

27 квітня 2014 року – «Луганської народної республіки». У травні 2014 року їхні самозвані очільники у неконституційний спосіб провели референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. Для підтримки рішень референдумів та незаконних збройних формувань на територію Донбасу керівництвом Росії були заслані розвідувально-диверсійні групи, очолювані кадровими офіцерами Головного розвідувального управління Генштабу Збройних сил РФ, загони донського козацтва, укомплектований чеченцями – громадянами Росії батальйон «Восток», озброєні групи найманців «Оплот», «Русский сектор» тощо. Збройні формування РФ, задіяні в агресивній війні Росії проти України, регулярно підживлювалися російськими найманцями з числа звільнених у запас військовослужбовців Збройних сил Росії, постачанням зброї, військової техніки, включно з танками, артилерійськими системами, зенітно-ракетними комплексами, засобами протитанкової боротьби, зокрема, й під виглядом гуманітарних конвоїв. Вже з липня 2014 року почалися систематичні артилерійські обстріли підрозділів Збройних сил України з території Росії. З 27 серпня 2014 року розпочалося масове вторгнення на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних сил Російської Федерації.

Мета статті – аналіз основних дипломатичних засобів, задіяних Україною під час підготовки та підписання мінських домовленостей.

Опір українських військових формувань, консолідована позиція західних держав щодо засудження агресії Росії, застосування проти неї санкцій, розширення як кола країн, що приєдналися до них, так і розширення списку самих санкцій – все це змусило врешті-решт Російську Федерацію сісти за стіл переговорів.

Перші переговори у форматі Україна, США, ЄС, РФ відбулися 17 квітня 2014 року у Женеві. Росія фактично розпочала дипломатичну гру, «мета якої полягала не в пошуку прийнятних для всіх сторін шляхів урегулювання, а в запереченні своєї участі в агресії, маскуванні силового нав'язуванні Україні згубних для її державності умов вирішення конфлікту, руйнації єдності

політики західних держав у питанні запровадження і розширення санкцій, легалізації фіктивних квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», уведення в оману світової спільноти щодо природи причин ситуації, породженої російською агресією» [1, с. 32–33].

Росія порушила зафіксовані у Женевській заяві від 17 квітня 2014 року домовленості щодо деескалації напруженості, роззброєння нелегальних груп бойовиків, підтримки роботи спеціальної моніторингової місії ОБСЄ.

5 березня 2014 року міністр закордонних справ РФ С. Лавров під час переговорів із державним секретарем США Дж. Керрі виклав основні положення російського плану «мирного» врегулювання ситуації в Україні. По суті справи, це була програма поступової міжнародної ізоляції України, її русифікації, знищення ідентичності українського народу, територіальний розкол, ліквідація її державності. Цей план передбачав, що Україна не підпише Угоду про асоціацію з ЄС; відмовиться від вступу до НАТО; перенесення дати президентських виборів на більш пізній термін; розробку нової конституції; федералізацію; надання російській мові статусу другої державної мови [1, с. 30–31]. Цей план не знайшов підтримки ні в Україні, ні в США та західноєвропейських державах, що змусило Росію не наполягати на його імплементації.

Російська Федерація, в свою чергу, проігнорувала мирні ініціативи президента України П. Порошенка, які передбачали припинення сторонами вогню та виведення незаконних збройних формувань з території України через гарантований коридор безпеки, амністію тим, хто склав зброю і до того не скоїв тяжких злочинів, започаткування процесів децентралізації та програми відбудови на Донбасі. План був введений Україною в односторонньому порядку з 20 червня 2014 року на сім днів і продовжений ще на три дні. Росія у відповідь збільшила підтримку збройних формувань бойовиків і присутність своїх збройних сил в Україні та вздовж українсько-російського кордону [2, с. 2].

Водночас дипломатичними зусиллями Росії вдалося схилити Україну та західні держави до зміни формату переговорів. Міністри закордонних справ України, Росії, Німеччини і Франції підписали Берлінську декларацію від 2 липня 2014 року, в якій йшлося про створення Тристоронньої контактної групи у складі представників ОБСЄ, України та Російської Федерації. Таким чином, учасником переговорного процесу замість США та ЄС стала ОБСЄ. Це, без сумніву, послабило позиції України. Журналіст П. Шеремет, повідомляє, що джерело в оточенні російського президента повідомило, що наприкінці липня – на початку серпня 2014 року в Кремлі проводилась нарада з українських питань, на якій В. Путін поставив перед силовими відомствами і МЗС три завдання:

1. Не допустити воєнної поразки Новоросії.
2. Максимально затягнути реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
3. Створити умови для зміни української владної верхівки у 2015 році [3].

До того ж, 24 серпня 2014 року російські війська, які незаконно перетнули державний кордон України, почали повномасштабне оточення українських військ під Іловайськом. Через два дні, коли становище українських військ стало критичним, відбулася у Мінську зустріч президентів України та Росії. Про зміст переговорів майже нічого не було відомо, проте після повернення глав держав у свої столиці в пресі з'явилася інформація про можливість в найближчій перспективі нових українсько-російських переговорів у Мінську, в яких візьмуть участь й представники так званих «ДНР» і «ЛНР». Слід зазначити, що раніше вже було прийнято рішення про проведення в білоруській столиці переговорів у форматі ОБСЄ – Росія-Україна.

5 вересня 2014 року у Мінську була досягнута домовленість про припинення вогню, яка формально була зафіксована у «Протоколі за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію мирного плану президента України П. Порошенка та ініціатив президента Російської Федерації В. Путіна», який був

опублікований на сайті ОБСЄ в ніч на 7 вересня. «Протокол» визначає 12 завдань, а саме: сторони конфлікту мають негайно припинити застосування зброї (п. 1); забезпечити моніторинг і верифікацію з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї (п. 2); провести децентралізацію влади, зокрема прийняти Закон України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (п. 3); забезпечити постійно діючий моніторинг на українсько-російському кордоні та верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки в прикордонних районах України та Росії (п. 4); невідкладно звільнити всіх заручників і незаконно утримуваних осіб (п. 5); прийняти закон про недопущення переслідування і покарання осіб, причетних до подій в окремих районах Донецької і Луганської областей (п. 6); продовжити загальнонаціональний діалог (п. 7); вжити заходів для покращення гуманітарної ситуації на Донбасі (п. 8); забезпечити проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» (п. 9); вивести незаконні збройні формування, військову техніку, а також бойовиків і найманців з території України (п. 10); прийняти програму економічного відродження Донбасу і відновлення життєдіяльності регіону (п. 11); надати кожному учаснику Тристоронньої контактної групи гарантії особистої безпеки (п. 12) [4].

В. Василенко не виключає, що «Мінський протокол» став результатом кулуарних міжнародних домовленостей між найвищими керівниками України, Росії та провідних західних держав [1, с. 34].

Вже 16 вересня 2014 року з порушеннями регламенту та процедури закон «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» був прийнятий Верховною Радою. Слід зазначити, що керівництво держави пояснювало необхідність прийняття закону тим, що Україна не готова воювати, на прийнятті закону наполягають західні держави, в першу чергу ФРН, без політичної та фінансової допомоги з боку ЄС та МВФ наша економіка не витримає, потрібно просто виграти час, Росія теж

змушена буде виконувати Мінські домовленості тощо. У Верховній Раді щодо прийняття цього закону лунали й інші думки від радикальних до компромісних, а саме: ввести військовий стан і розпочати повномасштабну війну з агресором чи оголосити тимчасово окупованими території так званих «ДНР» і «ЛНР», невідкладно приступити до фактичної делімітації умовного адміністративного кордону та його укріплення, ввести особливий порядок самоврядування тільки на звільнених територіях. Зміни до статті 10 цього закону були внесені у березні 2015 року, зокрема передбачалось, що нові правила самоврядування поширяться на окремі території тільки після позачергових місцевих виборів, які будуть проведені згідно з українським законодавством у відповідності до вимог ОБСЄ та Бюро демократичних ініціатив і прав людини і тільки після виводу незаконних збройних формувань, найманців і зброї з території України, тоді ж були прийняті й 2 постанови, які визначали перелік територій, де буде застосований особливий режим місцевого самоврядування, та тих, які визнавалися тимчасово окупованими. [2, с. 2].

19 вересня 2014 року учасники вище згаданої Тристоронньої групи від ОБСЄ посол Гайді Тальявіні, другий президент України Л. Кучма, посол РФ в Україні М. Зурабов та представники «ДНР» і «ЛНР», але без зазначення їх статусу та посад, підписали «Меморандум про виконання положень Мінського протоколу від 5 вересня 2014 року». Документом передбачено відведення великокаліберної зброї на відстань не менше 15 км з кожного боку, зокрема, 100-мм гармату МТ-12 – 9 км, 120-мм міномети – 8 км, 122-мм гаубиці Д-30 («Гвоздика») – 16 км, 152-мм 2С5 «Гіацинт-С» (2С3 «Акація», 2С19 «Мста-С», «2А65 «Мста-Б» – 33 км, РСЗО 9К51 «Град» – 36 км, 9К57 «Ураган» – 36 км, 9К58 «Смерч» – 70 км, «Торнадо-Г» – 40 км, «Торнадо-У – 70 км, «Торнадо-С» – 120 км, тактичні ракетні комплекси – 120 км, до вечора 20 вересня (п. 4). Меморандум передбачав також припинення застосування зброї обома сторонами і ведення наступальних операцій (пп. 1, 3), зупинку підрозділів і формувань на позиціях станом на 19 вересня (п. 2), введення заборони на польоти бойової авіації та іноземних безпілотних літальних апаратів (БПЛА), за

винятком БПЛА, які використовує ОБСЄ, в зоні припинення вогню (п. 7), заборона на встановлення нових міно-вибухових інженерних споруд та зняття раніше встановлених інженерних споруд у зоні безпеки (п. 6), розгортання в зоні припинення застосування зброї моніторингової спостережної місії (ММС) ОБСЄ (п. 8), виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України (п. 9) [5].

Мінські угоди, так звані «Мінськ-1», розглядалися українською владою як певний компроміс, який був необхідний для зміцнення позицій українських збройних сил на Донбасі, проте Іловайської трагедії уникнути не вдалось, як й отримати чітку відповідь, коли закінчиться війна на Сході, тим більше, що присутність російських військ на кордоні та на території так званих «ДНР» і «ЛНР» постійно зростає. Як позитивний наслідок цих угод можна назвати те, що «Новоросія», яку російське керівництво мріяло створити на теренах восьми південно-східних областей України, тепер обмежилась частинами територій Донеччини та Луганщини. На думку журналіста, політолога Д. Казанського, перемогою чи поразкою є для нашої країни Мінські протоколи, сказати поки що важко, бо скидається на те, «що між Україною та Росією в столиці Білорусі укладено домовленість: припинення наступу агресора в обмін на легалізацію самотійності окупованих земель [6, с. 4].

Розрахунки політиків на те, що після «Мінська-1» Росія виведе свої війська з Донбасу, не буде підтримувати бойовиків, не справдилися. Майже відразу ситуація загострилась в Донецькому аеропорту та в Дебальцевому, що врешті-решт привело до «Мінська-2».

На початку лютого 2015 року з'явилося повідомлення про безпрецедентно несподіваний візит до Києва канцлера ФРН Ангели Меркель і президента Франції Франсуа Олланда. Передумовою візиту стало трьохстороння телефонна розмова між президентами Росії, Франції та канцлером ФРН, після якої російський президент В. Путін передав своїм співрозмовникам розроблений ним «Комплекс заходів щодо реалізації Мінського протоколу від 5.09.2014 р. з урегулювання конфлікту на Південному Сході України». Цей план, на думку

ZN.UA, включав декілька пунктів: надання статусу автономії в межах адміністративних кордонів Луганської та Донецької областей; гарантія безпеки, недоторканості та неможливості відкликати обраних на позачергових муніципальних виборах осіб та органів влади; гарантія виконання Україною Закону «Про особливий статус» в повному обсязі; гарантія проведення конституційної реформи, яка передбачить децентралізацію та федералізацію, а також створення Донецької та Луганської автономних областей; надання їм статусу вільної економічної зони; прийняття конституцій Донецької та Луганської автономних республік; проведення виборів у відповідності до конституцій цих автономних республік; підписання договору про розмежування повноважень між Україною та автономними республіками. Документ передбачав прямий діалог між офіційним Києвом та лідерами «ДНР» та «ЛНР», виведення всіх українських збройних формувань з Донбасу, легалізацію «народної міліції», тобто незаконних збройних формувань, зосередження «народної міліції» на кордоні з Росією [7]. На думку більшості експертів план Путіна не став базовим при обговоренні шляхів встановлення перемир'я в Україні.

По завершенню переговорів президенти Франції та України та канцлер ФРН заявили, що основою узгодженого документа, який «не базується на переданих з Москви чи привезених із Берліна чи Парижа планах, стали Мінські домовленості» [7]. Таким чином, у Києві сторони фактично деталізували Мінські угоди, більш чітко визначили часові межі їх виконання. Ф. Олланд і А. Меркель саме цей документ обговорювали з В. Путіним у Москві. До того ж, існувала попередня домовленість, що у випадку, якщо В. Путін погодиться на внесення змін до запропонованого ним «Комплексу заходів», то орієнтовно 10 лютого 2015 року може відбутися в Мінську зустріч у «нормандському форматі».

Зустріч відбулася, як наслідок, 12 лютого 2015 року були підписані Декларація президентів України, Франції, Росії та канцлера ФРН на підтримку «Комплексу заходів з виконання Мінських угод», в якій всі четверо схвалюють

цей документ, закликають до виконання його положень, але, водночас, не беруть на себе жодних зобов'язань щодо його виконання. Другий документ – «Комплекс заходів з виконання Мінських угод» – через неприйнятність прямих переговорів між Україною і бойовиками, а також через небажання Росії визнавати себе стороною конфлікту – був підписаний представниками так званих «ДНР» і «ЛНР» та экс-президентом України Л. Кучмою.

У зв'язку з тим, що ані з Україною, ані з державами ЄС очільники так званих «ДНР» і «ЛНР» жодних угод не підписували, а Росія, в свою чергу, заявляє, що не є стороною конфлікту і може тільки звертатися до них з рекомендаціями, то за невиконання домовленостей спитати ні з кого. До того ж, кожна з сторін наполягає на власному баченні шляхів імплементації Мінських угод.

Так, Україна та ЄС вважають найважливішими такі пункти, як пункт 1, який передбачає негайне і всеосяжне припинення вогню і його суворе дотримання, починаючи з 00.00 15 лютого 2015 року. Дійсно, тоді на декілька годин наступила тиша по всій лінії фронту. Уже в перший день «тиші» зафіксували 112 обстрілів із боку бойовиків та найманців. 88 разів терористи завдали ударів по Дебальцевому та навколишніх селищах, використовуючи практично всі види зброї [8, с. 10]. Пункт 3 вимагає забезпечити моніторинг та верифікацію режиму припинення вогню та відведення вогню з боку ОБСЄ. В той час, як українська сторона надає місії ОБСЄ можливість не тільки контролювати процес відведення важкої зброї, а й можливість сфотографувати відведену техніку, записати її серійні номери, то бойовики, як правило, не дозволяють їм проїхати на територію, де розташована військова техніка, не пускають їх на ділянку поруч з державним кордоном з Росією, який знаходиться на окупованій території. Пункт 6, який передбачає звільнення та обмін усіх полонених на основі принципу «всіх на всіх» протягом п'яти днів після відведення важких озброєнь. Теж повністю не виконується. Пункт 9 вимагає відновлення урядом України уздовж усієї зони конфлікту повного контролю над державним кордоном з Росією. Виконання цього пункту

ускладнюється нав'язаним представниками так званих «ДНР» і «ЛНР» уточненням, що цей процес має завершитися до кінця 2015 року і тільки після конституційної реформи та децентралізації в Україні, до того ж «у консультаціях і за погодженням з представниками окремих районів Донецької та Луганської областей», тим більше недавно ватажок бойовиків «ДНР» О. Захарченко заявив про створення власної прикордонної служби й відсутність намірів пускати на «свій» кордон українських прикордонників [8, с. 8].

Росію та представників так званих «ДНР» і «ЛНР» цікавлять зовсім інші пункти «Комплексу заходів». Насамперед, це – пункт 2, що передбачає відведення всього важкого озброєння обома сторонами на рівні відстані від лінії розмежування з метою створення зони безпеки протягом 14 днів. Вже минуло три місяці, проте за оцінками СММ ОБСЄ, яка й має контролювати цей процес, остаточного відведення важкої зброї від лінії розмежування так і не відбулося. За твердженням української сторони, вона цей пункт виконала. Водночас кілька днів тому заступник голови Александр Хуг заявив, що ані сили АТО, ані формування ДНР-ЛНР «не закінчили відведення важкого озброєння, як це передбачають Мінські угоди». Це можна пояснити тим, що Росія має певний вплив на СММ ОБСЄ, у складі якої працюють 23 громадянина РФ [9].

Пункт 4, згідно з яким у перший день після відведення важкого озброєння необхідно розпочати діалог про модальності організації місцевих виборів на Донбасі. Україна наполягає, що вибори мають проводитись відповідно до законодавства нашої держави. А отже, бойовики мають скласти зброю, а російські військові залишити нашу територію разом з військовою технікою. Однак згодом бойовики заявили, що голосування може бути проведене лише за їхніми законами і жодні українські партії не балотуватимуться до органів місцевої влади на територіях «ДНР» і «ЛНР» [8, с. 8–9]. Саме тому це питання досі не вирішене.

Пункт 5 передбачає помилування та амністію учасникам незаконних збройних формувань у результаті прийняття закону, що забороняє переслідування та покарання осіб у зв'язку з подіями в окремих районах

Донецької та Луганської областей. Слід сказати, що Верховна Рада 16 вересня 2014 року цей закон ухвалила, але тодішній спікер О. Турчинов його не підписав. Українська сторона заявила, що цей закон, навіть якщо й набере чинності, то амністія не торкнеться тих, хто убивав і катував. Це викликало публічний протест російських офіційних осіб і бойовиків, які звинуватили Україну в ревізії мінських угод.

Пункт 7, який вимагає доступу гуманітарної допомоги на Донбас, особливо в окуповані райони, теж повністю не виконується. Українська сторона наполягає, що це відбувається через позицію бойовиків, які не про пускають гуманітарну допомогу на територію «ДНР» і «ЛНР», не дозволяють розгорнути місію Червоного Хреста. Як виняток, дозволяли завозити гуманітарну допомогу в Донецьку область від фонду Р. Ахметова. Водночас, бойовики пропускали так звані «гумконвої» з Росії.

Пункт 8 стосується припинення фінансової блокади окупованих територій, відновлення соціально-економічних зв'язків, відновлення банківського сектору тощо. Слід сказати, що цей блок питань тільки почали обговорювати 14 травня 2015 року під час першого засідання підгрупи з економічних питань Тристоронньої контактної групи. Поки жодних рішень немає.

Пункт 10 передбачає виведення всіх іноземних збройних та військової техніки, а також найманців із території України. Натомість Росія продовжує наполягати, що її регулярних військ на Донбасі немає, є тільки «добровольці».

Пункт 11 стосується необхідності проведення в Україні конституційної реформи. Нова конституція має бути прийнята наприкінці 2015 року. Над проектом конституції працює Конституційна комісія, проте представники так званих «ДНР» і «ЛНР» запропонували в ультимативній формі розглянути їхні пропозиції щодо конституції, зокрема вони вимагають по суті повну автономію своїх республік, залишивши фінансові зобов'язання перед населенням за Україною, самостійно формувати виборчкоми, звільняти суддів, формувати міліцію, здійснювати контроль над природними ресурсами, контролювати транспортну, культурну, освітянську галузі, введення спеціального

економічного режиму та заборони президенту відправляти у відставку керівників окупованих нині територій [9].

«Мінськ-2» передбачав фактично два етапи, а саме: перший етап – безпековий, під який підпадає припинення вогню, відведення важкої зброї, тощо, а другий етап – це політичне врегулювання конфлікту на Донбасі. Натомість Росія наполягає на тому, щоб Україна виконувала пункти в іншій послідовності. За три місяці після «Мінська-2» жоден із пунктів «Комплексу заходів з виконання Мінських угод» не був виконаний у повному обсязі. Слід відзначити, що мінські документи не встановлювали ні послідовності, ні часових меж виведення з території України іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, бойовиків, найманців.

Отже, ані «Мінськ-1», ані «Мінськ-2» не змогли вирішити конфлікт на Донбасі, зате останні Мінські домовленості дали можливість бойовикам і російським найманцям левову частку сил і важких озброєнь сконцентрувати на Дебальцівському плацдармі, методично нищачи українське угруповання. При цьому Україна не могла перейти у наступ, щоб не стати порушником перемир'я. Президент Європейської Ради Д. Туск називає домовленості «Мінськ-2» дуже ризикованими для України та Європи, бо, на його думку, це «не є мирний договір зі зрозумілими правилами». Водночас називає їх також «некомфортними для Росії», бо «нормандський формат відповідав проханню української сторони, для якої переговори за такою формулою – найкраща опція: «Україна не мала б шансів під час перманентного гарячого конфлікту з сепаратистами, тобто проти Росії, Мінськ дає Україні час. Можливо, час на підготовку до тривалого конфлікту» [10]. Дійсно, попри проблеми, пов'язані з Мінськими домовленостями, слід визнати, що в реаліях, які були напередодні зустрічі в «нормандському форматі», якби перемир'я не було укладено на тих умовах, на яких їх підписали 12 лютого 2015 року, Україна могла б зазнати значно більших втрат, а російські війська та незаконні збройні формування могли просунути ще далі вглиб Донбасу.

Література

1. Василенко В. Війна 2014 року: спроба системного аналізу / В. Василенко. // Український тиждень. – 2014. – №42. – С. 27–42.
2. Рахманин С. И вечный «Минск»... / С. Рахманин. // Зеркало недели. – 2015. – 21 марта. – С. 2.
3. Шеремет П. Про змову, умиротворення агресора і Порошенка / П. Шеремет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2014/09/19/7038345/view_print/
4. РФ зобов'язалася вивести бойовиків з України в обмін на перевибори і амністію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/7/7036986/view_print/
5. Мінський меморандум: бойовики мають відвести Гради, Урагани і Торнадо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/20/7038395/view_print/
6. Казанський Д. Колючий дріт як реальність / Д. Казанський. // Український тиждень. – 2014. – № 37. – С. 4–5.
7. Силина Т. Война за мир / Т. Силина. // Зеркало недели. – 2015. – 7 лютого. – С. 2.
8. Крамар О. Між декларацією та дійсністю: Чого очікувати від «Мінська-2» / О. Крамар. // Український тиждень. – 2015. – № 7. – С. 8–11.
9. Коваленко О. Мінські домовленості. Три місяці – чи є результат? / О. Коваленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2015/05/15/7068000/view_print/
10. Козловський І. Дональд Туск: Мінські домовленості дуже ризиковані / І. Козловський. // Голос України. – 2015. – 17 березня. – С. 5.